

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՖՐԱՆՍԻԱՑՈՒԽ ԵՒ ՖՐԱՆՍԻԱ-ԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

Ռուս-գերմանական մաքսակլին կռիւը Ռուսիան և Գերմանիան Միջերկրական ծովում: Իրլանդական ինքնավարութեան օրինագիծը համալն քննելի ու յորդրի ժողովներում:

Մեր անցեալ անգամաւոյ յօլաճումս հաղորդել էինք որ նոր տոմարով օգոստոսի 20-ին նշանակուած էին Ֆրանսիայի պարլամենտական ընտրութիւնները, որ, ինչպէս յայտնի է, կրկնուում են ամեն չորս տարին մի անգամ, սովորական կարգով: Այս վերջին քսան ու երեք տարիներում Ֆրանսիայում կատարուած պարլամենտական բոլոր ընտրութիւնները ունէին միմիայն մի հետաքրքրութիւն, որ պայմանաւորուած էին հանրապետականների ու միապետականների փոխադարձ մրցումով: Ինչպէս յայտնի է, 1870 թւականի Ֆրանս-գերմանական պատերազմի ընթացքում, դեռ ևս 1870 թ. սեպտեմբերի 4-ին Ֆրանսիայում հանրապետութիւնը փոխարինեց Նապոլէոն III-ի կայսերութեան: Դա՝ թւով երրորդ հանրապետութիւնն է որ հաստատուել է Ֆրանսիայում: Աւաջին հանրապետութիւնը հաստատուեց աչդ երկրում 1792 թւականի ն. տ. սեպտ. 25-ին, որը փոփոխակի սահմանադրութիւններով և այլ և այլ անուններով, բայց յեղափոխական հոսանքով տեւեց մինչ ղեկոտեմբերի վերջը 1799 թ., իսկ կոնստաւլատի կառավարութեան հետ միասին մինչև Նապոլէոն առաջինի կայսերութեան հաստատուելը 1804 թ. 18-ն մայիսի: Երկրորդ հանրապետութիւնը հաստատուեց 1848 թ. ն. տ. մայիսի 4-ին, որ տեւեց սակայն միայն մինչ պետական հարածը 2-ն ղեկոտեմբերի 1851 թ. կամ արդէն իսպառ միապետական բնաւորութեամբ մինչև

1852 թ. ն. տ. 7-ն նույնմբերի, տեղ տալով երկրորդ, այն է նույնպիսին III-ի կայսերութեան, մինչև որ վերջինս 1870 թ. ն. տ. սեպտեմբերի 4-ին վերացւեց և տեղը հատառեց ներկայ հանրապետութիւնը:

Այսպիսով Ֆրանսիայում, 1789 թւականի մեծ յեղափոխութեան տարւանից սկսած, հանրապետական կառավարութեան ձևը մրցել է միապետականի հետ: Բայց նոյն իսկ միապետութիւնը Ֆրանսիայում այս արդէն աւելի քան հարիւր տարիներում չի ունեցել միատեսակ կերպարանք. հին միահեծան թագաւորութիւնը տեղի տւեց սահմանադրականին, վերջինս հանրապետութեան, սա էլ կայսերութեան՝ սահմանադրական պարադաններով, կայսերութիւնը՝ կրկին սահմանադրական թագաւորութեան միահեծանութեան տենդնցիաներով, ապա ազատամիտ բւժութեան հիմունքներով. կրկին հանրապետութիւն, ապա պետական հարւած ու կայսերութիւն և ապա նորից հանրապետութիւն:

Շատ բնական բան է, որ ամեն մի հին կարգ, տեղ տալով նոր կարգի, որը ձեռք է բերում ոչ խաղաղ այլ յանկարծակի կերպով, այդ նախկին կարգը ունենում է ազգի մէջ իւր կուսակիցները և նորութեան կատաղի թշնամիները: Եւ բնական է նաև այն, որ երբ մի որ և է հարիւր տարում իրար յաջորդում են այլ և այլ կառավարութիւններ շատ արագ կերպով, հաւատը դէպի նոր կարգի ամբողջութիւնը թուլանում է, հետևապէս ամեն մի կառավարչական ձևի կուսակիցները տրամադիր են յուսալու թէ կուէնով նորի դէմ՝ նոքա կը յաջողեցնեն իրանց զերադասած կառավարութեան ձևը յաղթող դուրս բերել:

Դորանով պէտք է մեկնել այն յամառ ընդդիմութիւնը, որ ցոյց տւեցին միապետութեան կողմնակիցները ներկայ երրորդ հանրապետութեանը: Այդ ընդդիմութիւնը այնքան յամառ էր և այնքան ուժեղ, որ այս վերջին քսան ու երեք տարիներում բոլոր ընտրութիւնների զխառոր հետաքրքրութիւնը Ֆրանսիայում կայանում էր դրեթէ լոկ այն բանի մէջ, թէ որքան թւով կ'ընտրւեն հանրապետականներ, և որքան՝ միապետականներ, սոցա թւում թէ թագաւորականներ և թէ կայսերականներ կամ բոնապարտիստներ: Եւ եթէ երբէք պատահէր, որ միապետականները յաղթէին, ամբողջ

երկիրը տալն ու վրայ կը լինէր,—այդ պատճառով պարզ է թէ ինչ մեծ շահեր կան կապած հանրապետականների յաղթութեան հետ ամբողջ լուսաւոր մարդկութեան համար, քանի որ Ֆրանսիան նոր դարերի քաղաքակրթութեան ամենակարեւոր ֆակտորներից մէկն է։ Իսկ չափից դուրս յաճախ յեղափոխութիւնները ազգի ոյժերը քայքայում են և վերջ ի վերջոյ հասցնում այդ ազգը ընդհանուրի համաձայնութեամբ կառավարւելու անկարողութեան։ Ինքնապաշտպանութեան հոգսը ոչ միայն արտաքին այլ ներքին բազմաթիւ թշնամիներից՝ ստեղծում է մի դրութիւն, ուր այլ հոգսերը երկրորդական են դառնում և այդպիսով մատնում այդ երկիրը նոյն իսկ յետադիմութեան։

Բարձրադպար Ֆրանսիան կարողացաւ դիմանալ ցայժմ կատարած բոլոր ներքին հարածներին, շարունակելով մնալ առաջնակարգ ազգ և առաջնորդողներից մէկը ամբողջ մարդկութեան։ Այդ պէտք է վերագրել այդ ազգի մեծ կենսական ոյժերի պաշարին առհասարակ, բայց մասնաւորապէս Ֆրանսիացոց անհուն հայրենասիրութեանը։ Հայրենասիրութիւնը որ արմատացած է Ֆրանսիացոց մէջ, իւր պահանջներն ունի, որոնց ձեռ հաշիւ տեսնելու պարտաւոր է զգում ամեն մի Ֆրանսիական կուսակցութիւն։ Հայրենասիրութիւնն է որ որոշում է այն սահմանները, որոնցից դէնն անյնող կուսակցութիւնը զրկւում է հաստատ հողից ժողովրդի մէջ և կորցնում իւր քաղաքական կարեւորութիւնը ազգի առաջ։ Քաղաքական մոլորութիւնների մէջ հայրենասիրութիւնը զլսաւոր զեկավարն է հանդիսանում։ Իսկ հայրենասիրութիւնը, ընդհանուր առմամբ, Ֆրանսիացոց մեծ առաքինութիւնն է։

Ներկայ հանրապետութիւնը ամենակարատե կառավարութիւնն է որ ունեցել է Ֆրանսիան 1789 թւականի մեծ յեղափոխութիւնից սկսած։ Եւ այդ կառավարութիւնը շարունակել է առանց յեղափոխութիւնների և համաձայն այն սահմանադրութեան որ ընդունւեց 1875 թւականին, հետեւապէս հանրապետութիւնը արդէն հինգ տարի գոյութիւն ունենալուց յետոյ։ Բայց միապետական կուսակցութիւնները միշտ ձգտել են տապալել հանրապետութիւնը, և այդ վստահութիւնը բղխում էր նրանից որ երկրի եթէ ոչ մեծամասնութիւնը, գէթ մի մեծ մասը միապետական հակում

ներ է ցոյց տել: Բայց հանրապետութիւնը այս անգամ արդէն այնքան հաստատ հիմունքների վրայ էր հիմնւած, և այդ հանրապետութիւնը այնքան զործունեայ եղաւ, այնքան նա կարողացաւ իւր այդ զործունէութիւնով յարգանք ներշնչել թէ ֆրանսիական ժողովրդին և թէ ամբողջ Եւրոպային, որ դիմացաւ իւր բոլոր թըշնամիներին և ի դերեւ հանեց նոցա բոլոր յոյսերը:

Լուրջ փորձեր ներկայ հանրապետութիւնը տապալելու համար, 1875 թւականի սահմանադրութիւնից յետոյ, եղան երկու անգամ, մէկը 1871 թւականին, Մակ-Մահոնի նախագահութեան ժամանակ, և միւս անգամ 1889 թւականին, նրբ գեներալ Բուլանժէի շուրջը դաւադրական դաշնակցութիւն կապեցին հանրապետականների մի մասի հետ նաև միապետականները: Բուլանժէան շարժումը դեռ ևս թարմ կը լինի մնացած մեր ընթերցողների չիշողութեան մէջ. բայց մենք ուզում ենք չիշեցնել որ չորս տարի առաջ կատարւած պարլամենտական ընտրութիւնների ժամանակ՝ Բուլանժէականութիւնը կազմում էր հետաքրքրութեան կենտրոնը. այդ 1889 թւականին ազգային ընտրութիւններով պէտք է վճռէր Բուլանժէականութեան ապագան մի կողմից, հանրապետութեան ու դորա հետ նաև ֆրանսիայի կառավարչական ապագան՝ միւս կողմից: Ընդհանուր ընտրութիւններից, սակայն, հանրապետական կուսակցութիւնները ողջ դուրս եկան, և ընտրեցին 365 հանրապետականներ ու 210 հոգի հանրապետութեան ամեն կարգի հակառակորդներ: Այդպիսով թէ հանրապետականները և թէ սոցա թշնամիները ունեցան գրեթէ նոյն թւով ներկայացուցիչներ պատգամաւորների ժողովում, որքան առաջ: Այդ մասին ընթերցողներին յղում ենք չորս տարի առաջ մեր յօդւածների վրայ, «Մուրճ» 1889 № 9 և մանաւանդ 10:

Հանրապետական կառավարութիւնը այդպիսով ազատուեց մի ծանր փորձանքից, Ռորանից յետոյ Բուլանժէական շարժումը սկսեց արագ կերպով նւազել, Բուլանժէի աստղի անկման հետ միասին փոփոխութիւններ տեղի ունեցան միապետականների մէջ առհասարակ: Պոքա չէին քաշւել իրանց բաղդը կապել Բուլանժէի պէս մի բաղդախնդրի հետ. երբ վերջինս խաչտառակեց, երբ դատարանը մերկացրեց Բուլանժէական շարժումների բոլոր գաղտնիքները և երբ դորանով ամբողջ ազգը համոզւեց որ Բուլանժէականութիւնը մի

դաւադրութիւն էր և ոչ թէ մի կանոնաւոր քաղաքական կուսակցութիւն, երբ ամենքը համոզուեցին որ Բուլանժէականութիւնը մի քաղաքական խաբերացութիւն էր, — նորա պարտութիւնը ամօթանքով էրուեց նաև բոլոր միապետականների վերայ: Զուտ Բուլանժեան կուսակցութիւնը սկսեց անհետանալ և նորա վերջին կայծը մարեց ներկայ Թւականին մի քանի ամիս առաջ, որի մասին հաղորդեցինք մեր նախընթաց յօդաճում:

Այս չորս տարիների ընթացքում, այն է 1889 թ. ընտրութիւններից մինչև ներկայ օգոստոսի ընտրութիւնները, կուսակցական կարևոր փոփոխութիւններ տեղի ունեցան, որոնք պէտք է արտայայտւէին այս տարւոյ ընտրութիւնների վերայ: Այդ փոփոխութիւնների մասին մենք մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել խօսելու: յիշեցնում ենք, սակայն, դրութիւնը իւր ամբողջութեամբ ըմբռնելու համար, որ Հռովմայ պապը, համոզւելով որմիապետականները այլ ևս անկարող են հանրապետութեանը հարւած տալ, փոխեց իւր ցայտմ բռնած դիրքը դէպի Ֆրանսիական հանրապետութիւնը: Պապը այլ ևս իւր համար վտանգաւոր համարեց իւր քաղաքականութիւնը կապել միապետական կուսակցութիւնների հետ և թշնամական դիրքի մէջ պահել հանրապետութիւնը: Պապը աւելի լաւ համարեց հաշտւել հանրապետութեան հետ և հրապարակապէս յորդորներ կարդաց կղերական քաղաքականութեանը հաւատարիմ մնացած միապետականներին, որ սղքա ընդգրկեն հանրապետութիւնը և երկրի օրինաւոր սահմանադրութիւնը ճանաչեն:

Պապի այդ յորդորները, որոնք իրանց վերայ ընդհանուր ուշադրութիւն դարձրին, ազդեցութիւն ունեցան զլիսաւորապէս թաղաւորականների, թէև ոչ բոլոր միապետականների վերայ: Հանրապետական սահմանադրութիւնն ընդունողները այդպիսով կազմեցին մի նոր կուսակցութիւն, այսպէս առած՝ սահմանադրական պահպանողականների կամ «միացածների» կուսակցութիւնը, որ ի հարկէ գոյութիւն չունէր 1889 թւականի ընտրութիւնների ժամանակ:

Նորերս կատարւած պարլամէնտական ընտրութիւնները տւեցին հանրապետականներին մի առաւելութիւն, որ նոքա երբէք առաջ ունեցած չէին: Ընտրւած են 409 հանրապետականներ, 79 ծայրայեղ արմատականներ և սոցիալիստներ, 29 հոգի վերը յիշած

սահմանադրական պահպանողականներ և 64 հոգի միապետականներ:

Յիշատակելու արժանի է այն, որ նաև այս անգամ, որպէս և 1880 թվականին, արմատական կուսակցութիւնը մեծ պարտութիւն կրեց և նոյն իսկ նոցա պարագլուխ Կլեմենսօն չընտրեց պատգամաւոր:

Այդ թւերից պարզ երևում է որ միապետական կուսակցութիւնները սաստիկ մնասել են և հանրապետութիւնը արդէն դառել է գրեթէ բոլորովին անվիճելի կառավարչական մի ձև: Ուրեմն նաև պանամեան սկանդալները ոչինչ չօգնեցին հանրապետութեանը և յատկապէս ներկայ կառավարութեանը մնասելու համար: Դա ուրախալի է:

Շ.

Գերմանիայի և Ռուսիայի մէջ ճադած մաքսային կռիւ սաստկութիւնը և միւս կողմից Ռուսիայի ու Ֆրանսիայի միջև կայսնան մաքսային համաձայնութիւնը որպէս նաև ռուսաց նաւախմբի ացեելութիւնը Ֆրանսիային բնորոշում են նաև քաղաքական փոխադարձ յարաբերութիւնները այդ պետութիւնների:

Աւելացնենք, որ Ռուսիան ձեռք է բերել Ֆրանսիայի համաձայնութիւնը, որ վերջինս Միջերկրական ծովի համար ռուսաց նաւատորմին մի կայարան տայ: Ֆրանսիական որ և է նաւահանգստում: Երևի հաստատ է նաև այն լուրը թէ նաև Գերմանիան կամենում է Միջերկրականում նաւատորմիդ ունենալ և որ դորա համար նա դիմել է Խոալիային, որ վերջինս մի կայարան տայ իւր նաւահանգիստներից մէկում:

Անդլիայում իրլանդական ինքնավարութեան օրինագիծը կրիտիկական դրութեան մէջ է ընկել: Համայնքների ժողովը, հին տոմարով օգոստոսի 26-ին երրորդ ընթերցումից չստոյ, ուրեմն վերջնականապէս ընդունեց իրլանդական ինքնավարութեան օրինագիծը 301 ձայնով ընդդէմ 267 ձայնի: Օրինագծի կողմնակիցները, այն է

ազգայնականները և արմատականները բարձրագույն արտայայտեցին իրանց գոհունակութիւնը, իրանց տեղերից վերկացան և գլխարկներն ու թաշկինակները ծածանեցին երկար ժամանակ: Երբ Գլադստոնը իւր կնոջ հետ թողեց ժողովը, ժողովրդից ահագին ամբոխ շրջապատեց Գլադստոնի կառքը և ողևորութեամբ ողջունեց նորան:

Բայց յայտնի է որ օրինագիծը, օրէնք դառնալու համար, թագուհու ստորագրելուց առաջ, դեռ պէտք է լորդերի պալատի կողմից ընդունւի: Արդ, հեռագիրը հաղորդեց, որ լորդերի ժողովը ընդունեց օրինագիծը առաջին ընթերցումի ժամանակ, մինչդեռ երկրորդ ընթերցումին՝ ահագին մեծամասնութեամբ մերժեց իրանդական ինքնավարութեան օրինագիծը: Գորա անմիջական հետեանքը պէտք է լինի օրինագծի նորից ներկայացնելը համայնքների ժողովին, որ կարելի է անել միայն մի տարուց յետոյ: Խնդիրը այժմ այն է, կ'ուզենա՞յ կառավարութիւնը համայնքների ժողովը լուծել, նորից ազգի ընտրութիւններին դիմել ու նորից մեծամասնութիւն վաստակելով՝ լորդերի կամակորութիւնը կոտրել, թէ Գլադստոնը կը դերադասի մի տարի սպասել ու այժմեան պարլամէնտին օրինագիծը նորից ներկայացնել: Մեզ թւում է թէ նոր ընտրութիւններ կատարելը աւելի նպատակայարմար միջոց է խնդիրը լուծելու համար:

Z.